

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA AHİLİK DEĞERLERİNİN İZLERİ

TRACES OF AHI-ORDER VALUES IN NASREDDIN HODJA ANECDOTES

MERAL DOĞRU

Sorumlu Yazar/Correspondence

AZİZ AYVA

Öz

13-15. yüzyıllar; Anadolu'da siyasî, sosyal ve ekonomik yönden kargaşaların, toplumsal çatışmaların yoğun olarak görüldüğü bir zaman dilimidir. İktidar mücadelelerin şiddetle devam ettiği bu zaman diliminde Anadolu halkı çaresizlik ve umutsuzluk içerisinde kendi kabuğuna çekilmiş ve Türkmen dervişlerinin etrafında toplanmaya başlamışlardır. Edebiyat ve kültür hayatının da yabancı kültürlerin olumsuz etkisine maruz kaldığı bu zamanda tasavvufî cereyanların ve sözlü edebiyat geleneğinin arttığı görülmektedir. Arapça ve Farsça kaynaklara vakıf olamayan veya sınırlı sayıdaki Türkçe eserlere ulaşamayan halk kendi diliyle ve sözlü gelenekte devam eden halk edebiyatı ürünleri ile okuma ve dinleme ihtiyacını karşılamaya çalışmış ve buradan öğrendikleriyle de toplumsal çöküntü hâlini yaşayan Selçuklu toplumu, âdetâ bir moral deposu olarak devrin önemli bir bilge tipini temsil eden Nasreddin Hoca fıkralarına sarılmıştır. Onun fıkralarında toplumun aksayan her yönüyle ilgili çözümler bulunmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili pek çok metin yayımı arasından sözlü gelenekte çok bilinen/anlatılan, hemen birçok kaynaktan yer alan, Ahilik değerlerinin mesajlarını yoğun şekilde yansıtan ve mizahî yönü kuvvetli fıkralar seçilmiştir. Burada fıkraların Nasreddin Hoca'ya ait olup olmadığından ziyade Nasreddin Hoca geleneğinde anlatılıp anlatılmadığı esas alınmıştır. Bu makalede Hoca'nın seçilmiş fıkralarında; Ahilik teşkilatının temel değerlerinin ele alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Nasreddin Hoca, Nasreddin Hoca Fıkraları, 13. Yüzyıl, Sözlü Kültür, Ahiliğin Esasları.

Abstract

13-15. centuries; It was a period when political, social, and economic turmoil and social conflicts were seen intensely in Anatolia. During this period, when the power struggles continued violently, the people of Anatolia retreated into their shells in despair and began to gather around the Turkmen dervishes. At this time when literary and cultural life was impoverished under the influence of foreign cultures, it was seen that Sufi movements and oral literature tradition had increased. The people, who could not know Arabic and Persian sources or could not access a limited number of Turkish works, tried to meet the need to read and listen to the folk literature goods that continued in their language and oral tradition, and the Seljuk society, which experienced a state of social collapse with what they learned from this, embraced the anecdotes of Nasreddin Hodja, which represented an important sage type of the period as a moral hub. In his anecdotes, there are solutions to every aspect of society that is flawed/disrupted. Articles about Nasreddin Hodja's anecdotes were selected among many text publications by considering certain criteria. Here, rather than one of both the anecdotes belong to Nasreddin Hodja or not, more emphasis is placed on whether they are told in the tradition of Nasreddin Hodja. This article is aimed to address the basic values of the Ethic organization from selected anecdotes of the teacher.

Keywords: Ahi-Order, Nasreddin Hodja, Nasreddin Hodja Anecdote, 13-15th Centuries, Oral Culture, Principles of Ahi-Order.

Giriş

Ahilik teşkilatı, Anadolu'da önemli bir yere sahip olup yapısı gereği hem toplumu etkilemiş hem de toplumdaki etkilenmiş, bunun yanı sıra kardeşliği, düzeni, birliği ve beraberliği sağlamaya çalışmıştır. Ahilik teşkilatı, eğitim yuvası, meslek edindirme kursu, din eğitimi verilen kurum, ahlak ve görgü kurallarının öğretildiği ocak misyonu görevindedir. Bu çok yönlü yapısıyla devlet üzerinde de ağırlığı ve etkisi bulunan bir teşkilat olmuştur.

Topluma bazı kuralları getirmek, toplumun o kurallara adapte olması, benimseyip uygulayabilmesi için nasıl ki günümüzde sosyal medya, radyo, televizyon, bilgisayar, telefonlar, reklâmlar kullanılıyorsa o dönemlerde de halka bazı kuralları benimsetmek ve halkın o kurallara uymasını sağlamak için sözlü ve yazılı halk edebiyatı ürünleri, halka yön gösteren bilgiler ve tellâllar kullanılmaktaydı. Halk edebiyatı ürünlerinden destanlarda, efsanelerde, şiirlerde, atasözlerinde, deyimlerde, halk hikâyelerinde, menkıbelerde, masallarda, türkülerde, fıkralarda, vb. bunun örnekleri görülmektedir. Türk toplumunda bu sosyal normların yerleştirilmesi, uygulanması ve benimsenmesinin araçlarından biri de Ahilik teşkilatı ve bu gelenek etrafında yazılmış olan eserler olmuştur. Bu eserler sayesinde halkın bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve birlik beraberlik ruhuyla hareket etmesi sağlanmıştır.

Ahilik teşkilatı esnaflara belirli kuralları koymak ve esnafların bu kurallara adapte olabilmelerini esas alır. Bu sebeple de esnafı oluşturan bireyi dinî, mesleki ve eğitim açısından yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bireylere değer verip herkesin yapısına, karakterine, duruşuna, ailesine, yetiştirilme şekline göre hareket ederek o kişiyi topluma kazandırmaya ve ahiliğe hazırlamaya çalışmıştır. Bireylerin düzelmesiyle birlikte toplum da düzelmeye ve refah içinde yaşamaya başlamıştır.

Nasreddin Hoca da kendi döneminde bu teşkilatın yapısına ve işleyişine yardımcı olan, önderlik eden bir liderdir. İnsanları bir araya getirmeye çalışan, insanlar arasındaki birlik beraberlik duygusunu artırıp insanların birbirleriyle kardeşçe yaşamalarını amaçlayan bir bilgedir. Nasreddin Hoca halkın saygısını ve sevgisini kazanmış, sözünü dinleten bir kişi olması sebebiyle teşkilatın halka vermeye çalıştığı öğütleri ya da halkın uyması gereken kuralları fıkralarla aşılama, öğretmeye, uygulatmaya çalışmıştır. Nasreddin Hoca, teşkilatın bu genel kurallarını halka ya espri şeklinde ya alaycı bir tavırla ya da eleştirel bir dille insanları incitmeden, kırmadan ifade etmeye, açıklamaya çalışmıştır. Sakaoğlu, Nasreddin Hoca'nın bu özellikleri hakkında şöyle demektedir:

“Nasreddin Hoca, Türk toplumunun bilge kişisidir, akıl danışılanı, adaletine güvenilen, dinî konuşmalarına önem verilen bir büyüğümüzdür. O; eskilerin şamanı, dünün Dede Korkut'u, günümüzün sayılan bir kişisidir. Türk toplumu olarak onu hep böyle gördük, böyle bildik, kabul ettik. Onu, dinî bilgilerimizi artıran, adaleti yerine getiren, çocuklarımızı okutan, zor anlardaki sıkıntılarımıza ortak olan bir ülkü adamı olarak görmeyi bir görev bildik. Çünkü gerçek yüzü, adındaki ‘Hoca’ olma özelliği olayları böyle yorumlamamızı gerektiriyordu; doğrusu da buydu.”¹

Bu çalışmada, yardımseverlik, cömertlik, insanların hakkını gözetmek, doğruluk, dürüstlük, merhamet, misafirperverlik, kötülüğe iyilikle karşılık vermek,

1 Sakaoğlu, Erişim 22 Eylül 2022. <https://semazen.net/bir-selcuklu-bilgesi-olarak-nasreddin-hoca-saim-sakaoğlu/>

sır saklamak, şefkatli ve merhametli olmak, yalan söylememek, alçak gönüllü olmak, insanlarla iyi geçinmek, sabırlı olmak, dayanışmacı olmak, zalim olmamak, hırstan uzak durmak, israf etmemek, gıybet etmemek, dindar olmak, haya duygusuna sahip olmak, hile yapmamak, başkalarının açığını aramamak, içki içmemek, zina yapmamak, başkalarının malını taklit etmemek, vb. (Ekinci, 2008) Ahilik teşkilatının temel değerleri ışığında Nasreddin Hoca'nın fıkraları değerlendirilecektir.

Nasrettin Hoca fıkralarında yukarıda bahsi geçen ahiliğin esaslarından hangilerinin yer aldığı ve Nasrettin Hoca'nın bu esasları halka nasıl öğretmeye ve uygulamaya çalıştığı ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir. İncelenen fıkralarda bazen bu esaslar çok açık bir şekilde ifade edilmesine rağmen bazı fıkralarda Hoca bunu kapalı bir dille ya da kinayeli bir şekilde anlatmaya, halka göstermeye çalışmıştır.

1. Ahilik Kültürü ve Ahilik Kültürünün Esasları

Ahilik teşkilatını tanıyabilmek için önce kelimenin etimolojik yapısına bakmak gerekmektedir. *Ahi* kelimesi Arapça kardeş anlamına gelen *Ah* kelimesinden türetilmiştir. *Cömert, eli açık, yiğit* anlamlarına gelen *akı* kelimesi, zamanla *Ahi* şekline dönüşmüştür (Gülerman-Taşteki, 1993, 2). 13. yüzyıl Anadolu'sunu anlayabilmek, o dönemi yorumlayabilmek ve insanların yaşamı hakkında daha iyi bilgi sahibi olabilmek için de öncelikle toplumda pek çok sosyal alanda etkisi ve önemi olan toplumun temellerinin oluşmasını sağlayan Ahi Evran'ın kurmuş olduğu Ahilik teşkilatını tanımak gerekmektedir. Çünkü Ahilik teşkilatı, toplumun sosyal, ekonomik, siyasî, dinî, ahlaki yapısını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen bir kuruluştur.

Ahilik anlayışının en önemli ilkesi olan fütüvvet sözlük anlamı olarak; genç, yiğit, cömert demek olan “fetâ” kelimesinden türemiş olup “gençlik, kahramanlık ve cömertlik” anlamlarına gelmektedir.² Kısacası Ahiliğe fütüvvetin teşkilatlanıp düzenlenmiş şekli de denebilir. Fütüvvetnâmelerin kaynağı Kuran'ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf kitapları, dinî-ahlâkî kitaplardan oluşmuştur (İvgin, 1996, 73).

Ahilik kültürünün temellerini fütüvvetnâmeler oluşturmaktadır. XI. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlayan fütüvvet geleneği ulaştığı İslâm coğrafyalarında toplumsal dinamiklerin oluşmasına ve bu dinamikleri korumak için gerekli adab/erkamı düzenleme misyonu üstlenmiştir. Anadolu coğrafyasında da çoğu adsız birçok fütüvvetname yazılmış ve yüzyıllar boyunca ahiliğin yol haritası, anayasası olarak işlev görmüştür. Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme adlı kitabında fütüvvet teşkilatının işlevi ve ortaya çıkışı konusunda Ali Torun şöyle demektedir (1998, 24).

Fütüvvet teşkilatının tarihî, sosyal ve iktisadî gelişimi İslam'ın yayılmasına paralel bir yol takip etmiştir. İslâm, girdiği ülkelere müesseseleriyle gitmiş, ancak gittiği ülkelerin müesseselerinden de bir şeyler almıştır. Bu karşılıklı alışveriş neticesinde fikrî yönünü İslâm/İslâmlaşmış düşüncenin oluşturduğu, fakat yapı olarak İslâm öncesi antik kültürlerin tesirini taşıyan bir teşkilat ortaya çıkmıştır. Bu karşılıklı tesirler sebebiyle teşkilatın her İslâm ülkesindeki tezahürü de farklı olmuştur. Bunlardan hiçbiri, 14. Asırda bütün İslâm ülkelerini karış karış gezmiş olan İbn-iBatuta'yi hayretler içerisinde düşürecek şekilde Anadolu'daki kadar kuvvet ve kudret bulamamıştır.

2 Uludağ, Erişim 22 Eylül 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fütüvvet>

Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiğine göre tarih içerisinde kronolojik sıraya göre başlıca üç fütüvvetnâme türünden söz edilmektedir: 1. Sufi Fütüvvetnâmeler 2. Fütüvvet Teşkilatına Ait Fütüvvetnâmeler 3. Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri.³

Fütüvvetin gereklerinde ise şu özellikler bulunmaktadır: doğruluk, iyilik, cömertlik, dürüstlük, alçak gönüllülük, şefkat, şükür, sabır, affedicilik, iyi huylu olma, düşünerek konuşma, güler yüzlü, tatlı dilli olma, kibirli olmama, anaya, babaya saygılı olma, komşularına iyilik etme, ayıbı örtme (Öztürk, 2002, 4). Ahilerin eğitimi için de ahiliğin esaslarının ve kurallarının yazılı olduğu fütüvvetnâmeler kullanılmıştır (Çağatay, 1996, 35). Bu fütüvvetnâmelerde de Ahi teşkilatının ahlâk kurallarına yer verilmiştir.

1071 yılında Anadolu'nun kapıları Türklere açıldıktan sonra Anadolu Türk yurdu hâline gelmiş olmasına rağmen Anadolu'da Moğol saldırıları ve bu saldırıların toplum üzerindeki etkileri yıllarca devam etmiştir. Perişan hâlde bulunan halka Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Nasreddin Hoca gibi Türk mutasavvıfları yardımcı olmaya, halkın moralini düzeltmeye, halka doğru yolu göstermeye, halkı rahatlatmaya çalışmışlardır. Eğitimin devlet görevi olarak kabul edilmediği işte böyle bir dönemde Ahi birlikleri de halkın eğitim ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır (Ekinci, 1996, 64). Ahi birliklerinin içerisine esnaflar, sanatkârlar, el işçileri, ustalar, kalfalar, çıraklar, kunduracılar, vb. gibi işi öğrenmeye çalışan ya da işin ehli kişiler alınırken; falcı, büyücü, dolandırıcı, faizci, hırsız, ahlâksız, yolsuz, adaletsiz kişiler, münafıklar, kasaplar, içinde acıma duygusu olmayanlar, kumar oynayanlar, cerrahlar, taş yürekliler, Müslüman olmayanlar, iftiracılar, içki içenler, avcılar, vb. meslek grubuna ya meziyetlere sahip kişiler giremezler. Ahiler daima devletin yanında olmuş, savaşlara katılıp ordunun ihtiyaçlarını karşılayıp asla isyana kalkışmamışlardır (Poyraz, 1996, 142).

Çeşitli değişimlerim ve karışıklıkların yaşandığı o dönemlerde Ahi teşkilatının kurulma sebepleri arasında şunları söyleyebiliriz:

- Birbirine zıt olan grupları uzlaştırmak,
- Türk ve Müslüman esnafların menfaatini korumak,
- Toplumsal düzeni sağlamak ve düzenin gelişmesine katkıda bulunmak,
- İnsanların birbiri arasındaki ilişkileri düzenlemek,
- Bireylere dinî, ahlaki, sanatsal, askerî ve toplumsal bilgiler vermek,
- Bireyleri meslekî açıdan geliştirmek ve bir meslek sahibi olmalarını sağlamak,
- Ekonomik faaliyetleri ve sosyal alanı kontrol etmek,
- Bireyler ve kurumlar arasındaki dayanışmayı artırmak,
- Ürünlerin maliyetlerinin/fiyatlarının belirlenmesinde İslami kaidelere göre hareket etmek,
- Bir bireyi hayata hazırlamak,
- İktisadî, ahlaki ve toplumsal düzeni sağlamak,
- Şehirlerarası yolculuklarda konaklama ve yemek sağlamak,
- İnsanların dünyada ve ahirette huzurlu ve rahat yaşamalarını sağlamaktır.

Ahiler, ülkenin en ücra noktalarına kadar gider, halka dinî ve ilmî eğitimler vererek halkın eğitilmiş bir şekilde yetişmesine özen gösterirdi. Ahilik teşkilatını yaptığı hizmetlerle bir eğitim teşkilatı gibi düşünmek de mümkündür. Toplumsal huzuru amaçlayan teşkilat, bireysel özveriye de esas almaktadır (Aksoy, 2018, 23). Çıraklık ve kalfalık eğitiminin dükkânlarda tezgâh başında; ustalık eğitimlerinin de kadı ve müderrislerin gözetiminde yapıldığı Ahilik teşkilatında çırakların ve ustaların

3 Ocak, erişim 20.12.2022 / <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvetname>.

yetişmelerine büyük önem verilmiştir. Bu meslekî eğitimlerden başka dinî eğitimler de verilmekteydi. Bu eğitimlerin alındığı esnada ustalara, büyüklere içtenlikle bağıllık ve saygı esastır.

Ahilik teşkilatına mensup olanlar tekke ve zaviyelerde, iş yeri ve atölyelerde eğitim aldıkları için buralar ocak olma özelliğı de taşımıştır (Bayram, 1991, 6). Ahilik teşkilatının amaçları doğrultusunda Osmanlı Devleti zamanında kurulan zaviyeler, eğitimlerin yapıldığı mekânların da ötesinde Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına da katkı sunmuştur. Aynı zamanda kırsaldaki halkın İslâmiyet'i benimsemesinde de bu zaviyeler etkili olmuştur. Ahilik teşkilatıyla birlikte göçebe hayattan yerleşik yaşama geçilmiştir. Halkın bu yaşama alışmasında ve yerleşik hayatla birlikte ticaretin hız kazanmasıyla ekonominin gelişmesi üzerine de Ahilik teşkilatının olumlu etkileri olmuştur. Tüccar ve sanat arasında kurulan bir ağ vazifesi gören teşkilat sayesinde toplumun ihtiyacı daha kolay bir şekilde karşılanır hâle gelmiştir.

Ahilikte, işinde sebatsızlık, işten kaçmak, sık sık iş değiştirmek, işyerinde kendisine verilen görevi istismar etmek gayr-i ahlaki bir davranış olarak kabul edilmiştir (Demir, 1993, 22; Demirpolat-Akça, 2017, 265-275).

Ahilik teşkilatında ticaret ahlâkı da çok önemli olduğundan dolayı hiçbir ahi çürük, bayat, hileli, kalitesiz, miktarından eksik, sahte mal satamaz, bir malın ederinden fazla bedel alamaz, başkalarının mallarını taklit edemezdi. Bir ticaret ağı içerisinde böyle dürüst esnafların sayısı arttıkça o bölgenin ticaretinin kısa sürede canlanıp hareketleneceğı ve ülke ekonomisine katma değer katacağı iktisadi bir gerçektir.⁴ Bu konuda Özakpınar şöyle demektedir:

“Kültürümüzdeki verimsizlik, büyük eserlerin nadiren meydana getirilişi, yeni ufuk açan düşüncelerin yokluğu gelenekten mahrumiyetin ve gelenek oluşturamamanın sonucudur. Yaşadığımız kültürel depremler gelenekleri parçalamış ve değersizleştirmiştir. Sarsılan kültür, yeni gelenekler oluşturmanın ruhi gücünü de kaybetmiştir. Anlaşılmayan ve bütün değerleriyle içten benimsenmeyecek olan bir kültüre yönelme, geçmişte büyük kültür eserleri meydana getiren geleneklerden insanları uzaklaştırmış, hep yenilik arayan ve yeniliğe kıymet veren bir haleti ruhiyeye sokmuştur. Gelenek olmadan kıymetli yenilik meydana gelmeyeceğı idrak edilmelidir” (Özakpınar, 1997, 145).

Ahilikte dayanışma duygusunun yaygınlaştırılması çok önemlidir. Toplumda, insanların geçim sıkıntısı çekmemeleri için ahinin (esnafın) kazancının belli bir kısmını yoksul ve işsizlere vermesi toplumsal bir prensip hâline gelmiştir (Öztürk, 2002, 7).

Dayanışmacı ruh yapısına sahip olan bu teşkilatta toplum yararı gözetilmekte, tüm kurumların ve bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini en iyi şekilde sağlamak genel amaçlardan birisi olmuştur (Ekinci, 2008, 76). Ahilik teşkilatında hem ekonomik hem de toplumsal adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Toplumdaki farklı kişiler ve gruplar arasındaki yaşanan huzursuzluklar önlenmeye ve toplumsal refah oluşturulmaya çalışılmıştır. Ahilikte zengin fakiri, güçlü güçsüzü ezip haksız kazanç sağlayamaz. Kimsenin emeğine göz konulmaz, hakkı olandan fazlası alınmaz ve bu konuda belirli ahlâk kurallarına da uyulması gerekir.

Ahilikte ekonominin, yardımlaşmanın ve dayanışmanın yanı sıra misafirperverlik de çok önem arz etmektedir. Dışarıdan gelen misafirleri ağırlamak bir şeref ve saygınlık

4 Öztürk, Erişim 22 Eylül 2022, <http://ahilik.net/wp-content/uploads/sosyalguvenlik.pdf>

olarak kabul edilir, bu sebeple de misafirler en güzel şekilde ağırlanır ve onların gönülleri alınır. Hatta ahilere zaviyelere gelen misafirlere nasıl davranacakları, onlara nasıl yemek verecekleri, vb. konular hakkında bile bilgiler verilir.⁵

Ahilik sadece toplumda değil, bireyler üzerinde de etkilidir. Toplumda gerçek anlamda refahın sağlanabilmesinin temeli bireylerde bitmektedir. Ahi teşkilatı bireylerin şu üç temel esasları üzerinde durmaktadır:

- Dürüst, ahlaklı, namuslu, üreten bireyler yetiştirmek,
- Meslek ve sanat becerisi olan bireyler yetiştirmek,
- Kültür ve sanat erbabı bireyler yetiştirmek (Şimşek, 2002, 25).

Yukarıda bahsedilen esaslar üzerine kurulu olan teşkilatın kurallarının açıklandığı ve iyi insan yetiştirmek amacıyla yazılan eserlerden olan fütüvvetnâmelerde Ahilikte üç şeyin açık, üç şeyin ise kapalı olması gerekmektedir. Ahinin sofrası, eli, kapısı açık; Ahinin gözü, dili, beli kapalı olmalıdır (Ayva, 2017, 163). Sonuç olarak Ahilik, gerek esnaf teşkilatı olarak ticarî hayatın düzenlenmesinde gerek toplumsal yaşamın normlarının topluma yerleştirilmesinde Türk toplumu üzerinde çok etkili olmuş bir sosyal yapılanma olmuştur.

2. Ahilik Kültürünün Günümüze Yansımaları

Ahilik teşkilatının eğitim yerlerinden biri olan zaviyeler 30 Kasım 1925 tarihinde alınan kararla kapatılmıştır. Günümüzde Ahilik teşkilatını temsil eden birim "Esnaf ve Sanatkârlar Odaları" dır (Okumuş vd., 2018, 15). Günümüzde insanların bireyselleşip bencilleşmesi, teknolojinin artması, kanunların etkisi, küçük dükkânların yerini büyük dükkânlara bırakmasıyla birlikte bunların da çırak yerine usta çalıştırmak istemesi, insanların sanat öğrenmek yerine okuyup memurluğu tercih etmek istemeleri, küreselleşen dünyada rekabetin önüne geçilememesi, dükkânların işin ehli olan kişiler tarafından açılmaması, ustaların çırak yetiştirmek istememeleri vb. sebeplerden dolayı teşkilat geleneklerinden bazıları günümüze kadar ulaşamamış olsa da bazı gelenekler aynı şekilde ya da küçük değişikliklere uğrayarak devam etmektedir.

Ahilik teşkilatının uymuş oldukları kurallardan, geleneklerden günümüze kadar yansıyanlarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- Esnafın dükkânını sabah besmeleyle açması,
- Her yıl Ahilik haftasının kutlanması,
- Dükkânların duvarlarında ahiliği simgeleyen basılı tabloların bulunması,
- Bazı yörelerde esnafın toplanıp Ramazan aylarında iftar vermeleri,
- Berber, tamirhane, tomacı, vb. gibi meslek dallarında usta-çırak ilişkisinin devam etmesi,
- Bazı mesleklerin babadan oğula geçmesi,
- Dükkâna gelen misafire çay, kahve, su, hatta yemek, vb. ikram edilmesi,
- Müşteriyi memnun etme,
- Müşteriye iyi mal satma,
- Ürünlerde ölçü hesabına dikkat etme,
- Dükkânın her gün temizlenmesi,
- Esnafın kendi odalarına üye olmaları,
- Odaların başına seçimle birilerinin geçirilmesi,
- Toplantıların, çeşitli organizasyonların yapılması,

5 Özsaray, 22 Ekim 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1278543>

- Çalışana kıdem tazminatının verilmesi,
- Asgari ücret, işsiz kalan kişiye devletin belli bir süre işsizlik maaşı ödemesi,
- Çocukları çalıştırma yasağı,

Eskiden çalışanların denetimi Ahi teşkilatı tarafından yapılırken günümüzde "Maliye Bakanlığı", "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı", "Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği" tarafından yürütülmektedir. Bu kurumlar sayesinde insanların ve mesleklerin geleceği teminat altına alınmaktadır. O dönemde var olan usta-çırak ilişkisi ise günümüzde "Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu" ile uygulanmaktadır.

3. Nasreddin Hoca'nın Tarihi ve Edebî Kişiliği

Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan ve ünü dünyaya duyulmuş olan Nasreddin Hoca, 1208 yılında Sivrihisar'a bağlı Hortu köyünde doğmuş, 13. yüzyıl boyunca Selçuklu Devleti'nde yaşamıştır. 1238 tarihinde de Seyyid Mahmûd Hayrânî ve Seyyid Hacı İbrahim Sultan'a bağlanmak için Akşehir'e gelmiş ve burada da 1285 tarihinde vefat etmiştir (Sakaoğlu, 2013, 14-15). Hoca ilk eğitimini babası Abdullah Hoca'dan, sonra da dönemin ünlü âlimlerinden alarak iyi bir şekilde tamamlayıp imamlık, vaizlik, gölge kadılığı, mahkemelerde bilirkişilik, terzi çıraklığı, çiftçilik, bakkallık, zeytin, yumurta ve iplik satıcılığı gibi görevlerde bulunmuştur (Sakaoğlu - Alptekin, 2014, 61; Tokmakçioğlu, 1981, 37). Nasreddin Hoca'ya ait en eski bilgiler 1480 yılında yazılmış olan Saltuknâme adlı eserde bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı ve konusu tarihî ve kronolojik bir analiz olmamakla birlikte; Nasreddin Hoca ve Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren Şeyh Nasreddin Mahmud Ahi Evren'in birbirleriyle çağdaş, hatta aynı kişi olduğuna dair araştırma ve tespitlerin bulunduğunu da özellikle belirtmekte fayda vardır. Fıkralarıyla gerek sözlü gerekse yazılı olarak dünyanın pek çok yerine yayılmış ve günümüze kadar da gelmiş olan Nasreddin Hoca, Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Sadreddin Konevi, Şeyh Edebali gibi büyük âlimlerle aynı dönemde yaşamıştır.

Nasreddin Hoca; Uygur, Altay, Kırgızistan, Kazakistan, Karakalpak, Özbekistan, Türkmenistan, Saha (Yakut), Çuvaşistan, Tataristan, Azerbaycan, Kumuk, Karaçay, Ahıska, İran, Irak, Kırım, Kuzey Kıbrıs, Gagauz Türkleri arasında da bilinip sevilmektedir (Sakaoğlu ve Alptekin, 2014, 89-109). Türk'ün ayak bastığı her yerde Nasreddin Hoca, Ependi (Boratav, 1992, 91), Apandi, Molla Nasreddin, Afandi, Avanti, Hoja Nasr gibi farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır (Türkmen, 1999, 1).

Nasreddin Hoca, acılarını, kederlerini, sıkıntılarını nükte ile geçirmeye çalışan, insanlara doğru yolu gösteren, aykırı konuşmayı seven, neşeli, babacan, çok akıllı, tutumlu, eleştirici, hoşgörülü, şakacı, tatlı dilli, güler yüzlü bir halk kahramanıdır (Tokmakçioğlu, 1981, 19-33). Hoca hazırcıvaplığıyla toplumun aksayan yönlerini dile getirirken halkın istek ve beklentilerini kimseyi incitmeden anlatmıştır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 65-66).

Fıkralar özünü gerçek yaşamdan alan Türk halkının ve toplum yaşamının gelişimini gösteren kültürel öğelerdir (Bars, 2015, 153). Fıkralar toplumun mizah anlayışını ortaya çıkaran toplumdaki gerçek olayları farklı bir şekilde dile getiren, olumsuz şartlarda dahi toplumun yüzünü güldürmeyi başaran sözlü halk edebiyatı ürünlerindedir. Anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan fıkralar, kısa, mensur ve mizahi unsurları taşıması gibi özellikleriyle diğer türlerden kolayca ayrılırlar. Fıkralar

umumiyetle fıkrâ tipi adıyla adlandırılan ortak temsil kabiliyeti gösteren kahramanlar üzerinden varlıklarını sürdürürler. Bu bağlamda Türk fıkralarının en güçlü ve yaygın tipi de Nasreddin Hoca'dır.

İnsanlar, karşısındaki kişiye söyleyemeyecekleri sözleri fıkrâ çeşitleri içerisinde en çok Nasreddin Hoca fıkraları sayesinde kimseyi incitmeden, kimseye ağır sözler söylemeden mesaj olarak iletirler (Şişman, 2010, 149). Çünkü Nasreddin Hoca fıkraları güldürücü, düşündürücü, şaşırtıcı, eğlendirici, öğretici yönleriyle insanların duygularına tercüman olur (Tokmakçioğlu, 1981, 52).

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına birçok şahsiyet çeşitli vesilelerle eserlerinde yer vermiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, Mehmed Gazalî, Güvâhî, Basrî, Lâmiî ve Oğlu Abdullah, Taşlıcalı Yahyâ, Bayburtlu Osman, Muhyî-i Gülşenî, Nev'izâde Atâyî, Evliya Çelebi, Kaygusuz Abdal, Niyâzî-i Mısrî, Riyâzî Mehmed Efendi, Yusuf Nâbi ve Âşık Çelebi'dir (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 35-39). Nasreddin Hoca fıkraları Farsça, Arapça, Yunanca, Ermenice, Bulgarca, Kazan Tatarcası Fransızca, Almanca, Yunanca dillerinde basılmıştır (Boratav, 2014, 105-116).

Nasreddin Hoca fıkraları diye anlatılanların bazıları gerçekten kendisinin olmasına rağmen bazıları değiştirilmiş ya da onun adına bağlanmıştır. Bu konuda özellikle araştırmalar yapıp Nasreddin Hoca fıkraları gün yüzüne çıkartılmıştır. Fıkralarda nasihat, iyimserlik, şaşırtmaca, saygı, hoşgörü, vb. özellikler bulunmaktadır. Bunun dışında sarhoşluk, müstehcen ve argolu ifadelere yer verilmez. Nasreddin Hoca'nın kendisi imam olduğundan dolayı da imam bir kişinin bu tarz fıkralar anlatması da zaten mümkün değildir (Kurgan, 1968, 495-496).

4. Nasreddin Hoca Fıkralarında Ahiliğin İzleri

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında toplumun hemen her alanıyla ilgili aksayan yönler ele alınmış ve bunlar ince bir mizah, istihza, tenkit ve bilgece yaklaşımlarla çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Toplum katından her kesimden bireylerin etrafında gelişen olaylarda olay ve hikâyeden ziyade o olaydan çıkarılacak dersler ve toplumsal çatışmalar karşısında Hoca'nın bilgece önerileri öne çıkmaktadır. Hoca bu önerileri kuru bir didaktik yaklaşımla vermemiş, onu tarafları küçümsemekten, horlamadan büyük bir mizah ustalığıyla sunmuştur. Devrin siyâsî ve toplumsal yapısından kaynaklanan belirsizlik, çatışma ve uyumsuzlukları bertaraf edecek bir eğitim modeli anlayışıyla fıkralarını ustaca kullanmıştır. Ahilik teşkilatının devrin şartları içerisinde zamanının en büyük ve önemli bir sivil toplum kuruluşu fonksiyonu üstlendiği söylenebilir.

Bugünkü "esnaf ve sanat odaları"nın çekirdeğini oluşturan Ahilik teşkilatının temel amacı, toplumun saygı, sevgi, hoşgörü, doğruluk, dürüstlük, katkı sağlama, vb. değerleri ile âdeta yeniden imar edilmesini sağlamaktır. Nasreddin Hoca fıkralarının çok çeşitli konular etrafında anlatıldığını biliyoruz. Dinden toplum yaşamına, ticaretten aile içi ilişkilere, komşuluktan bilime kadar çok çeşitli konularda karşımıza çıkan fıkralarda toplumun ihtiyacı olan ahlaki değerlere ulaşma amaçlanmıştır. Hoca'nın özellikle insan ilişkilerinde önemli bir alan olan ticarî hayatla ilgili fıkralarının sayıca fazla olması da Ahilik teşkilatının canlı ve aktif olduğu bir döneme denk düşmesidir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarında kadılık, gölge kadılığı, subaşılık, mahkemelerde bilirkişilik, imamlık, terzi çiraklığı, çiftçilik, bakkallık, tüccarlık, iplikçilik, yumurta satıcılığı gibi mesleklerle karşımıza çıktığı görülür (Tokmakçioğlu, 1981). Özellikle

ticarî hayatla ilgili fıkralarında ahiliğin temel unsurlarına vurgu yaptığı, toplumun siyasî ve toplumsal yönlerden uyumsuzlukların baş gösterdiği bir zamanda bu olumsuzlukları insan ilişkilerindeki saygı, sevgi hoşgörü ve katkı sağlama değerleriyle bertaraf etmeyi amaçladığı görülmektedir.

Ahiliğin yüzlerce görgü kuralı vardır. Ahiliğe yeni başlayan kişilerin bu görgü kurallarından 124 tanesini bilmesi gerekmektedir (İnalçık, 1999, 189-200). Ahi babalarının etrafında ve fütüvvet ehli kişilerin himayelerinde faaliyet gösteren medreselerde sadece esnaf kollarının konuları değil insanların toplu yaşamaları sırasında ihtiyaçları olan hemen her konuda da eğitilmeleri esas alınmıştır. Ahilik geleneğinde ve eğitiminde; daima Allah'ın rızasını gözetme, doğruluk, cömertlik, yardımseverlik, insan sevgisi, işini lâıykıyla yapma/hakkını verme, üretme, katkı sağlama, adaletli olma, açık sözlülük/şeffaflık, israftan kaçınma, güvenilir olmak, affedicilik, egoist olmama, eğitim ve gelişime açık olma, bilgiyi paylaşma, girişimcilik, kanaatkâr olma, şükretme, vb değerler ön plana çıkmaktadır (Çağatay, 1989).

Nasreddin Hoca fıkralarından hareketle sadece bir gülmece ustası olarak algılanmamalıdır. Onun fıkralarında Ahilik kültürünün ilkeleri/unsurları üstü örtülü bir şekilde işlenmiştir. Bu konuda Başak Uysal ve Müzeyyen Altunbay birlikte kaleme aldıkları makalelerinde Nasreddin Hoca'nın fıkralarındaki israftan kaçınma, iş ahlâkı, misafirperverlik, sosyal dayanışma, kamu hizmetleri, ekonomik bağımsızlık ve eğitim ilkelerini tespit etmişler ve inceledikleri fıkraları ahilik kültürünün bu ilkeleri çerçevesinde yorumlamışlardır. Yazarlar makalelerinin sonuç kısmında şöyle demektedirler:

Belirlenen 8 temel Ahilik ilkesinin tamamı, alt temaları birbirinden farklılıklar göstermek üzere Nasreddin Hoca fıkralarında yer almaktadır. Nicel veriler üzerinden konuşmak gerekirse 472 fıkradan 152 tanesinde Ahilik kültürünün izlerini görmek mümkündür. Bu nicel verinin 8 temel ilke içerisindeki dağılımına bakıldığında en yüksek orana eğitim ilkesinin (f40) sahip olduğu görülmektedir (Uysal-Altunbay, 2017, 116).

Nasreddin Hoca'nın fıkralarının en önemli özelliklerinden biri hiç şüphesiz sosyolojik tahliller içermesidir. Fıkraların bu açıdan sosyolojik okumalarının yapılması Hoca'nın mesajlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ejder Okumuş Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Sosyolojik Okuma Denemesi adlı makalesinde bu durumu ilgili olarak şu tespitleri yapmaktadır:

Toplum olaylarına, insan ilişkilerine eleştirel, sorgulayıcı yaklaşım, Hoca'nın dikkat çekici bir özelliğidir. Fıkralarında eleştirel bakış, açıkça kendini belli ettirir. Ancak bunu yaparken insanları küçümseyici, küçük düşürücü bir üslup kullanmaz, kendini işin içine katarak, olumsuzlukları kendi üzerinden anlatarak mesajını vermeye çalışır. Eşeğe tersinden binmeye dair fıkralar, bindiği dalı kesme davranışını örnekleyen fıkra ve benzeri diğer fıkralar, onun yanlış anlayış, düşünme, algılama ve davranmalara karşı kendini katarak rasyonel eleştirel yaklaşımına misal olacak anlam içeriklerine sahiptirler. Bütün bunlar, Hoca'nın sorumlu bir toplum adamı olarak davrandığını göstermektedir (Okumuş, 2020, 8).

Çalışmamızda, Nasreddin Hoca'nın yüzlerce fıkrasından Ahilik geleneği çerçevesinde değerlendirilebilecek olan örnek fıkraları esas alınmıştır. Fıkralar seçilirken Ahiliğin; özellikle toplumsal hayatı tanzim eden doğruluk, dürüstlük, şeffaflık, açıklık, adaletli davranma, samimiyet, Allah'ın rızasını gözetme, üretme ve topluma katkı sağlama, maneviyat, insan sevgisi, takvaya önem verme, dedikodu

yapmama, işi hakkıyla yapma, paylaşma, aza kanaat etme, girişimcilik, egoist olmama, kibirlenmeme/böbürlenmeme, mesleğe saygı ve mesleği küçümsememe, vb. ilkeler doğrultusunda mesaj içermesine dikkat edilmiştir. Çok bilinen ve taşıdığı mesajlar yönünden yoğunluğu bulunan fıkralar tercih edildiğinden dolayı fıkra metinlerine yer verilmemiştir. Onun yerine fıkrayı Ahilik geleneği açısından değerlendirebilecek şekilde kısaca özetleme yolu tercih edilmiştir.

5. Nasreddin Hoca Fıkralarının Ahilik Kültürü Açısından Yorumlanması

Fıkra 1: “Bunlardan Daha İyi Bir Şahit Bulunabilir mi?” adlı fıkroda Hoca'nın Akşehir’de kadılık yaptığı bir zamanda kendisine gelen bir davayı “tanık gösterme” yoluyla davayı çözüme kavuşturduğunu görüyoruz. Bir adam kendisine ait olduğunu iddia ettiği bir tanburayı başka bir adamın çaldığını iddia etmekte ve onu dava etmektedir. Hoca davalıyı huzuruna çağırır ve davalı adam da tanburanın kendisine ölmüş anne babasından kaldığını iddia etmektedir ve hatta bununla ilgili de şahitlerinin olduğunu söylemektedir. Davacının gözü önünde şahitleri dinleterek Nasreddin Hoca davayı sonuçlandırır ve yalan söyleyene tanık gösterme yoluyla dersini verir ve Ahiliğin en önemli unsuru olan doğruluk, şeffaflık ve açıklık ilkesinin önemini gösterir (Sakaoğlu-Alptekin, 2018, 240).

Fıkra 2: “Tokadın Bedeli” adlı fıkroda Hoca kendisine tokat atan bir adamı Kadı’ya şikâyet eder. Tokat atan kişi de Kadı Efendi’nin tanıdığıdır. Bu durum karşısında tokat atmanın cezasının bir akçe olduğunu söyler ve adamı parayı alıp gelmesi için eve gönderir. Bir türlü gelmek bilmeyen adamı beklerken Hoca sıkılır ve Kadı Efendi’ye bir tokat atıp oradan ayrılmak ister. Bu duruma şaşırın Kadı Efendi kızgınlıkla Hoca’ya hareketinin sebebini sorar ve Hoca da, “Geç gelen adalet, adalet değildir.” anlayışına vurgu yaparcasına “Adamın parayı getireceği yok Kadı Efendi, getirirse de sen ondan bu tokadın bedeli olarak bir akçeyi alırsın.” deyiverir. Görüldüğü üzere Nasreddin Hoca kendisine karşı yürütülmekte olan adaletsizliğe kendi mizah anlayışıyla bir çözüm bulur ve adaletsiz davranan Kadı’ya kendi bulduğu cezaıyla cevap verir. Bu fıkroda, Ahiliğin temel ilkelerinden olan adalete vurgu yapılmaktadır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 197-198).

Fıkra 3: “Cönk” adlı fıkroda da dinin yanlış algılanmasını eleştiriyor. Elinde tuttuğu cöngün içinden ölü nasıl yıkanır, telkin nasıl verilir, vb. bilgilerin yazılı olduğu kâğıtlar düşer. Bunu gören köylüler o kâğıtlarda nelerin yazılı olduğunu Hoca’ya sorarlar. Hoca da, “Pek iç açıcı şeyler değil, ama hocaların geçim ruznamesidir bunlar.” der. Bu fıkroda da imamlık mesleğinin samimiyetten Allah rızasından uzaklaşıp geçim derdine indirildiğinin eleştirisi yapılmaktadır. Ahiliğin temel ilkelerinden olan Allah Rızası için ve her şeyin insan sevgisi etrafında yapılması gerektiği ilkesi ince bir eleştiriyle verilmek istenmiştir (Sakaoğlu, 2013, 74).

Fıkra 4: “Ona İyi Bir Koca Bul” adlı fıkroda da kızlarının huysuzluğundan aksiliğinden dert yanan bir anne baba Hoca’ya bu dertten kendilerini kurtarmaları için kızlarına muska yazdırtmak isterler. Hoca da dinin esaslarına aykırı olan ve ihlas, samimiyet ve Allah’ın rızasını unutturan bu bidati eleştirmek amacıyla muska yaptırmayı bırakmalarını kızlarını evlendirerek bu dertlerinden kurtulmalarını öğütler. Ahilik teşkilatının temel prensiplerinden biri hatta kaynağı Kur’an-ı Kerim’e uygun bir hayat sürmektir ve bu fıkradaki gibi bu fikirden uzaklaşanlara Hoca önemli bir mesaj vermektedir (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 182-183).

Fıkra 5: “Padişah mı Büyük Çiftçi mi” adlı fıkrada Hoca, kendisine sorulan “Hocam padişah mı büyük yoksa çiftçi mi?” sorusuna “Bunu bilmeyecek ne var, çiftçi büyük, eğer çiftçi olmazsa padişah acından ölürdü.” cevabını vererek Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden birinin üretmek olduğunu vurgulamıştır. Bugün bile dünya savaşlarının temel sebebinin gıda ve tarım olduğu düşünülürse Hoca’nın yüzyıllar öncesinden günümüze en büyük mesajı verdiği anlaşılmaktadır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 205).

Fıkra 6: “Hekimlik Nedir?” adlı fıkrada Hoca kendisine sorulan “Hekimlik nedir?” sorusuna “Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin.” şeklinde cevap vermiş ve Ahiliğin en önemli ilkelerinden olan maneviyatı, temiz kalpliliği, insan sevgisini ve kaygının zararlı oluşuna vurgu yapmaktadır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 196).

Fıkra 7: “Ödeşmiş Olmadık mı?” adlı fıkrada Nasreddin Hoca yoğun şekilde çalıştığı bir gün üstü başı un içinde hamama gider ve bir güzelce yıkandıktan sonra ücretini öder, hamam çalışanlarına bahşişini de bırakıp gider. Bu gayet sıradan bir olaydır. Birkaç gün sonra ise tertemiz kıyafetleriyle tekrar hamama gelir, gelir ama hamamcılara iyi bir ders vermeyi planlamaktadır. Bu kez ücretini de normal tarifeden öder, bahşiş de vermeden ayrılıp giderken hamamcılarının tepkisiyle karşılaşır ve tokat gibi cevabını hamam çalışanlarına yapıştırır: “Yahu geçen hafta üstüm başım un içindeyken yüzüme bile bakmadınız ve ben de size bolca bahşiş verdim. Bugün ise tertemiz kıyafetlerimi görünce etrafımda dört döndünüz, ben de size bahşiş vermedim. Ödeşmiş olduk.” deyiverir. Bu fıkrada da Ahiliğin en önemli esaslarından olan insan sevgisi, esnaflığın en önemli ilkelerinden olan eşitlik ve kılık kıyafete göre değil, insan olduğu için herkese güzel davranılması gerektiği gibi çok erdemli davranışlara vurgu yapılmıştır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 199-200)

Fıkra 8: “Bir Yanına da Keten Ekeyim” adlı fıkrada Nasreddin Hoca esnafın işini güzel yapması yani işinin ehli olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ustası olmayan bir berber çırağında sakal tıraşı olurken yüzü yara bere içinde kalan Nasreddin Hoca berber koltuğundan kalktığı gibi giderken çırağın “Aman Hocam nereye böyle, daha tıraşın bitmedi.” sözüne karşılık, “Aman oğlum, yüzümün her tarafına pamuk ektin, bırak da öbür tarafına da ben keten ekeyim.” der ve işinin ehli olmayan çırağa güzel bir ders verir. Burada da Ahiliğin temel ilkelerinden olan işini hakkıyla yapma ilkesinin önemi vurgulanmıştır (Sakaoğlu - Alptekin, 2014, 204-205).

Fıkra 9: “Yarın Kıyamet Kopacak Ya” adlı fıkrada da Nasreddin Hoca dürüst davranmanın, insanları aldatmamanın, insanları hor görmemenin ve dalga geçmemenin önemini vurgulamaktadır. Kendisiyle dalga geçmek isteyen çocukların “Hocam, yarın kıyamet kopacak, şu senin kuzuyu keselim de yiyelim.” demeleri üzerine Hoca da onlara güzel bir ders vermek için bu isteği kabul eder ve mesire alanına giderler. Çocuklar kuzuyu yiyip de göle yüzmeye gittikleri bir sırada Hoca’da çocukların elbiselerini ateşe atıp yakar ve çocukların bunun üzerine bağırıp çağırılmaları üzerine “Niye kızılıyorsunuz nasıl olsa kıyamet yarın kopmayacak mı elbiseye ne gerek var!” diyerek insanlarla, özellikle büyüklerle dalga geçmenin, onlara kötü davranmanın kötülüğünü anlatmaktadır. Ahiliğin temel ilkelerinden birisi de dürüstlüktür ve insanlara iyi davranmak onları kandırmamaktır. Dinimizin de en önemli buyruğu iyiliktir (Özbek, 2004, 394-395).

Fıkra 10: “Taziya Döner” adlı fıkrada da Nasreddin Hoca, cimriliği ve hasisliği eleştirmektedir. Cimriliğiyle bilinen Subaşı, Hocadan ince belli tavşan kulaklı bir köpek ister. Hoca da köpektan anlamadığı için sokaktan tuttuğu bir köpeği Subaşı’ya getirir. Subaşı da istediği gibi bir köpek getirmeyen Hocaya “Aman Hocam ben senden ince belli bir köpek istemiştim, sen tutmuş bana tombul bir köpek getirmişsin.” deyince Hoca “Merak etme Subaşı bu köpek bir aya kalmaz taziya döner.” diyerek cevabı yapıştırır. Fıkroda açıkça belirtilmese de cimriliğin kötü bir şey olduğu vurgulanmaktadır. Ahiliğin en önemli ilkelerinden biri paylaşmak ve yardım severliktir. Cimri Subaşının üzerinden bu değerler anlatılmaktadır (Sakaoğlu-Alptekin, 2014, 210).

Fıkra 11: “Kazan Doğurdu” veya “Doğuran Kazan” adlarıyla bilinen fıkra da Nasreddin Hoca’ya atfedilen Nasreddin Hoca geleneği içerisindeki meşhur fıkralardandır. Hoca, komşusundan ödünç olarak istediği kazanı işini görüp geri getirdiği sırada küçük bir tencereyi de beraberinde “Komşum senin kazan doğurdu.” diyerek komşusuna verir. Bu olağandışı duruma komşusu çok sevinir. Başka bir sefer daha komşusundan kazanını ödünç olarak ister. Bu kez günler geçmesine rağmen gelmeyen kazanını soran komşusuna Hoca, “Komşum senin kazan öldü.” şeklinde cevap verir. Böyle bir şeyin olamayacağını ifade eden komşusuna Nasreddin Hoca lafı gediğine koyarak “Aaa komşu kazanın doğurduğuna inanıyorsun da öldüğüne niçin inanmıyorsun!” diye cevap verir ve komşusuna iyi bir ders verir. Bu fıkrada da Nasreddin Hoca, Ahilik geleneğindeki aza kanaat etme, eldekiyle yetinme ve şükretme değerlerini vurgulamaktadır (Sakaoğlu-Alptekin, 2018, 293).

Fıkra 12: “Kıyamet” adlı fıkra da sadakat, sevgi, vefa değerlerine vurgu yapmaktadır. Nasreddin Hoca’ya komşuları “Hocam kıyamet ne zaman kopacak?” derler. Hoca da “Hangi kıyamet?” şeklinde cevap verir. “Aman Hocam, o ne biçim soru, kaç tane kıyamet var ki?” diyen komşularına “Karin öldüğü zaman küçük kıyamet, kendin öldüğün zaman da büyük kıyamet kopar.” şeklinde cevap verir. Fıkroda dinimizin özel bir önem verdiği aile kavramının önemi, eşler arasındaki sevgi, saygı ve vefa duygularının değeri anlatılmak istenmiştir. Ahilik kültüründe en önemli değerlerden biri de sevgi, saygı ve hoşgörüdür. Nasreddin Hoca toplumsal bir mesaj vererek toplumun temel dinamiklerinden aile müessesesinin önemini göstermiştir (Sakaoğlu-Alptekin, 2018, 251).

Fıkra 13: “Helva Yapsana” adıyla bilinen fıkra da Nasreddin Hoca’nın çok bilinen fıkralarındadır. Bir dükkâna giren Nasreddin Hoca sırasıyla parmağıyla göstererek bakkala un, şeker ve yağı sorar. Bakkal da birer birer cevap verdikten sonra Hoca, “Eee o zaman ne duruyorsun helva yapsana!” der. Ahilik esnaf dayanışması ve kültürü üzerine kurulmuş ve toplumsal yaşayışın her alandaki dinamiklerini kodlamıştır. Bu fıkrada da üretme faaliyetine vurgu yapılmaktadır. Girişimcilik ruhu kazandırmayı amaçlamaktadır (Özbek, 2004, 88).

Fıkra 14: “O Zaman İşler Çatallaştı” adlı fıkrada egoistliğin kötülüğü vurgulanmaktadır. Fıkraya göre Nasreddin Hoca Akşehir’de Kadılık yaptığı bir gün komşusu gelerek “Hocam ineklerimiz kırdı otlarken sizin inek bizim ineği karnından boynuzlayarak öldürmüş, buna ne ceza gerek?” diye danışır, dava etmek ister. Hoca da “Canım hayvan bu ne bilsin, bunda mal sahibinin ne suçu olur!” dedikten sonra adam, “Yok yok yanlış söyledim benim inek sizinkini öldürmüş yanlış söyledim.” deyince Hoca bozulur, kızar sinirlenir ve “Hımmm o zaman işler çatallaştı, şu

dolaptaki kara kitabı getir bakalım hükmü neymiş deyiverir.” Bu fıkra ile Nasreddin Hoca bencilliğin, egoistliğin kötülüğünü vurgulamak göstermek istemiştir. Ahilik kültürünün en önemli dinamiklerinden biri de insanı insan olduğu için değerli görmek ve hakkaniyet ölçüsünde değer biçmektir. Ucu kendimize dokunan bir olayda farklı davranıp karşısındaki insana değdiği zaman farklı davranmak son derece kötü ve Ahilik değerleriyle uzlaşmayan bir tutumdur (Özbek, 2004, 106).

Fıkra 15: “Rahmete mi Basayım?” adlı fıkra da pek çok yönden Ahilik kültürünün değerlerini hatırlatmaktadır. Komşusunun yağmurda koşmasını gören Hoca, “Allah’ın rahmetinden kaçılır mı?” diyerek adamın ıslanmasına sebep olur. Birkaç gün sonra ise şiddetli bir yağmurda bu kez Hoca kalmıştır ve koşarak evine doğru gitmektedir. Bunu şaşkınlık içerisinde gören komşusu bu tezata dayanamaz ve Hoca’ya “Hocam, hayırdır yağmurdan niçin kaçıyorsun, geçen gün beni “Allah’ın rahmetinden kaçılır mı?” diye uyarıştınız deyince Hoca, “Komşu ben yağmurdan kaçmıyorum, Allah’ın rahmetine basmamak için kaçıyorum.” deyiverir. Günümüzün de en tehlikeli uygulamalarından olan Allah’la aldatmak fiili eleştirilmektedir. Kişi işine geldiği gibi dini değerleri farklı şekillerde yorumlayarak insanları kandırmaktadır. Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden biri ihlaslı, samimi doğru, dürüst ve ilkeli yaşamaktır. Bu fıkra ile dini değerlerimizin aslına uygun şekilde yaşanmasının önemi anlatılmaktadır (Özbek, 2004, 224).

Fıkra 16: “Ye Kürküm Ye” fıkrası, Nasreddin Hoca’nın mesaj yoğunluğu en açık ve en yoğun fıkralarının başında gelir. 13. yüzyıl Selçuklu toplum yapısında birçok çatışmaların bozulmaların görüldüğü bir ortamdır. Özellikle siyasi alandaki otorite boşluğunun da etkisiyle toplumun temel dinamikleri sarsılmış ve bireysellik, adaletsizlik, adam kayırmacılığı, vb. tüm olumsuzluklar baş göstermiştir. Bunların yanında kişilerin makam ve unvanlarına gösterişlerine göre itibar edilmesi de oldukça yaygınlaşmıştır. Fıkraya göre; Nasreddin Hoca bir yere davet edilir ve kendisine hiç itibar edilmez. Durumu gören Hoca hemen evine gider ve gösterişli kürkünü giyip gelir. Bu kez Hoca’ya saygı, ilgi, gösteriş ve ikramlar dolup taşar. Hoca da kürkünün kollarını yemek tabaklarına uzatarak “Ye kürküm ye!” der. Görenlerin şaşkınlıkları ve sorularına da “Bu itibar bana değil, kürkümedir.” diye cevap verir. Makam, rütbe ve unvana göre değer biçmek dinimizin asla tasvip etmediği bir husustur ve bu husus da ahiliğin temel ilkelerinden biri olmuştur. Yaradılanı hoş gör Yaradan’dan ötürü felsefesi ekseninde Nasreddin Hoca bizlere güzel bir mesaj vermiştir (Tokmakçioğlu, 1981, 80).

Fıkra 17: “Dağ Yürümeye” adlı fıkra mütevazılık ilkesi doğrultusunda mesaj taşımaktadır. Fıkraya göre Hoca ile dalga geçmek isteyenler “Hocam senin nefesin kuvvetli diyorlar, kerametini bize göster misin, mesela şu dağa seslen de buraya gelsin.” derler. Hoca beklenmedik bu olay karşısında ne yapacağını şaşırır ve dağa “Ey dağ buraya gel, Ey dağ buraya gel!” diyerek seslenir ve dağda en ufak bir kıpırtı bile olmaz. Bunun üzerine Hoca kalktığı gibi dağa doğru yürümeye başlar. “Hocam nereye?” derler. Hoca da “Âlimde büyüklük olmaz, dağ gelmezse biz onun ayağına gideriz.” der. Burada Nasreddin Hoca böbürlenmenin kötü bir davranış olduğunu, bilakis mütevazı ve sade yaşamın iyi bir yaşam prensibi olduğunu vurgulamak istemiştir. Ahilik teşkilatının esaslarından biri de böbürlenmeyi hayatımızdan çıkararak mütevazı bir yaşam sürmeyi topluma aşılacaktır (Sakaoğlu-Alptekin, 2018, 288).

Fıkra 18: Kaynaklarda “Fark” adıyla gördüğümüz bir fıkrada da Nasreddin Hoca emeğe, ustalığa ve mesleğe olan saygıyı vurgulamaktadır. Hoca’nın imamlığını

çekemeyen hatta onu küçümsemeye çalışan hazır yiyici, başkalarının hayatına özenen bedel ödemedi para kazanmayı amaçlayan bir kişi eleştirilmektedir ama topluma da çok önemli bir mesaj verilmektedir. Fıkraya göre Nasreddin Hoca bir köye imam olarak görevlendirilir ve Hoca'yla dalga geçmek isteyen biri Hoca'dan bir şey söylemesini ister. Sonra da arkasından kendisi söyler. Ardından Hoca'dan bir şey yazmasını ister daha sonra da aynısını kendisi yazar. "Eeeee Hocam bak senin söylediğini söyledim, yazdığını da yazdım. Seninle benim aramda ne fark var?" der. Hoca da "Ben üç günlük yoldan aç susuz buraya geldim görevimi yapıyorum sen ise oturduğun köyde yan gelip yatıyorsun. İşte fark budur." der. Nasreddin Hoca bu fıkra ile çekirdekten yetişmenin ustalığın ve bir mesleğe saygının önemini, bedel ödenmeden kazanç, meslek ve kâr elde etmenin önemini anlatmak/göstermek istemiştir. Ahilik teşkilatının da en önemli ilkelerinden biri mesleğe saygı ve meslek etiği ve ustalığıdır (Tokmakçioğlu, 1981, 117-118).

Fıkra 19: "Söz Bir Allah Bir" adıyla bilinen Fıkra çok meşhur fıkralardandır. Fıkraya göre "Hocam kaç yaşındasınız?" sorusuna Hoca "Kırk" diye cevap verir. "Hocam 10 yıl önce sormuştuk, o zaman da kırk demiştiniz." deyince Hoca "Er olan sözünden dönmez, söz bir Allah bir!" der. Nasreddin Hoca burada hayatın değişmez bir döngüsü olan değişiklikleri kabul edebilmenin önemini anlatmaya çalışmıştır. İnsanın fitratına uygun hareket etmesi zamanla değişmesinin olağan bir şey olduğunu nükteli bir şekilde göstermiştir (Özbek, 2004, 242).

Fıkra 20: "Parayı Veren Düdüğü Çalar" fıkrası da yediden yetmişe bütün Türk milletinin bildiği bir fıkradır. Şehre giden çocuklar Hoca'nın önünü keser ve "Hocam, hocam şehirden bize düdük getir." derler. Ancak sadece bir çocuk para vererek "Hocam bana da düdük getiri misiniz?" diye ricada bulunur. İkinci olup da köyüne dönen Hoca'nın önünü çocuklar keser ve "Hocam bizim düdükle getirdiniz mi?" deyince Nasreddin Hoca da cebinden bir düdük çıkarır ve kendisine para veren çocuğa verir. Diğer çocuklar da şaşkınlıkla "Hocam, hani bize hani bizim düdükle?" deyince Nasreddin Hoca da kendine mahsus nüktedan kişiliğiyle "Parayı veren düdüğü çalar." deyiverir. Nasreddin Hoca bu fıkra ile bir şey elde etmek için bedel ödememiz gerektiğini, zahmetsiz nimet olamayacağını gösterir. Ahilik geleneğindeki temel dinamiklerden biri olan bir hizmetin, ürünün bir bedeli olduğu ve onu elde etmek için de bedel ödememiz gerektiğidir (Özbek, 2004, 142).

Sonuç

Nasreddin Hoca 13. yüzyıl Anadolu'sunun büyük mütefekkir, âlim, din adamı ve nüktedanıdır. Toplum katından her tür kişi ve olaylardan hareketle toplumun aksayan yönlerine işaret etmiş ve kendine has üslubu ve mizahıyla insanları güldürürken sorunlara bilgece çözümler önermiştir. Bir bilge ve deha olarak Nasreddin Hoca asla muhataplarını küçük düşürücü, horlayıcı hakaretlere başvurmamış onları âdeta incitmeden külahı ters giydirerek derslerini vermiştir. Nasreddin Hoca'nın yüzlerce fıkrasının her birinde mizah perdesinin ardında doğruluk, dürüstlük, adalet, üretkenlik, insan severlik, samimiyet, ihlas, vb. değerler vurgulanmaktadır. Anadolu'nun büyük kargaşalıklar geçirdiği yüzyıllarda teşekkül etmiş olan, yazmalar ve sözlü gelenek aracılığıyla günümüze ulaşabilen bu fıkralar sosyal bilimlerdeki girişimcilik, samimiyet, inovasyon, kalite kontrol, yönetim bilimi, insan kaynakları, liderlik, ceo, vb. kavramlar açısından tahlil edilerek günlük hayatımıza, ticaret hayatımıza, toplumsal yaşantımıza intibak ettirilerek bir kılavuz olarak kullanılabilir. Özellikle

girişimcilik açısından gençlere ilham kaynağı olarak Nasreddin Hoca bir ceo olsaydı veya Nasreddin Hoca gibi düşünmek gibi kavramlarla Nasreddin Hoca'yı sevdirip okutmalı ve genç girişimcilere Nasreddin Hoca Ödülü gibi motive edici etkinliklerle yol açmalıyız.

Kaynaklar/References

- Aksoy, Aysel. "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahi Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti". *Medeniyet ve Toplum* 2/1 (2018), 19-35.
- Anadol, Cemal. *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Ayva, Aziz. "Türk Kültürü ve Halk Edebiyatında Ahilik". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 37 (2017), 163-174.
- Bars, Mehmet Emin. "William Bascom'un "Folklorun Dört İşlevi". Işığında Nasreddin Hoca Fıkraları Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter, 2015, 149-166.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1991.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 6. Baskı, 1992.
- Boratav, Pertev Naili. *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Isık Yayınları, 2014.
- Çağatay, Neşet. "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri". *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. [dzl. HAGEM], s. 33-43, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurulu Olan Ahilik*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- Demir, Galip. "Ahilik ve Çalışma, Bilim, Akıl, Ahlak". *Perpa Dergisi*, 3/22, 1993.
- Demirpolat, Anzavur-Akça, Gürsoy. "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları". Erişim 22 Ekim 2022. sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/viewfile/275-265.
- Ekinci, Yusuf. "Eğitimdeki Eğilimler ve Ahilik". *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993* [dzl. HAGEM], s. 63, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Ekinci, Yusuf. *Ahilik*. 10. Baskı. Ankara: Özgün Matbaacılık, 2008.
- Gülerman, Adnan-Taştekil, Sevede. *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Güllülü, Sebahattin. *Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 1992.
- İnalçık, Halil. "Ahilik, Toplum ve Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Kırşehir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, 189- 200.
- İvgin, Hayrettin. "Ahilerde Ahlâki Değerler ve Bunların Ticarete Uygulanması". *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993*, [dzl. HAGEM], s. 71-75, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Basım, 1996.
- Kurgan, Şükrü. *Nasreddin Hoca*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1968.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme", Erişim 20 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvetname>
- Okumuş, Ejder vd. "Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları (Eskişehir Örneği)". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 7-38.
- Okumuş, Ejder. "Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Sosyolojik Okuma Denemesi". *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, 4 (1), 2020, 1-20.
- Özkapınar, Yılmaz. *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1997.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*. Konya: Esra Yayınları, 2004.

- Özsaray, Mustafa. "Ahiliğin Nitelikleri ve Fütüvvet Anlayışıyla İlgisi". Erişim 22 Ekim 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1278543>
- Öztürk, Nurettin. "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi". Erişim 21 Ekim 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55242>
- Poyraz, Orhan. "Ahi Örgütleri". *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. Ed. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Sakaoğlu, Saim. "Bir Selçuklu Bilgesi Olarak Nasreddin Hoca". Erişim 22 Ekim 2022. <https://semazen.net/bir-selcuklu-bilgesi-olarak-nasreddin-hoca-saim-sakaoğlu>
- Sakaoğlu, Saim. *Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar*. Konya: Kömen Yayınları, 2013.
- Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat. *Nasreddin Hoca*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.
- Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat. *Nasreddin Hoca*. Konya: Akşehir Belediyesi Yayınları, 2018.
- Şimşek, Muhittin. *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2002.
- Şişman, Bekir. "Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 2010, 131-150.
- Tatar, Taner-Dönmez Mehmet. "Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu". *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, 194-202.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan. *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türkmen, Fikret. *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) Transkripsiyon. İnceleme, Metin*. İzmir: Akademi Kitabevi, 1999.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ekim 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fütüvvet>
- Uysal, Başak - Altunbay, Müzeyyen. "Ahilik Ahlâkının Yansıtıcısı Olarak Nasreddin Hoca Fıkraları". *Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu*, Vol. 9 No. 1, 2017, 103-120.